

Od umirovljenja 1993. sve do 2013. (i nakon uvođenja bolonjske reforme), predavao je kao vanjski suradnik na Odsjeku za lingvistiku obvezatni kolegij Odabrana poglavlja iz algebarske lingvistike na smjeru Računalna lingvistika Diplomskoga studija lingvistike, kao i nekoliko izbornih kolegija na Preddiplomskome studiju lingvistike. Namjera nam je bila omogućiti i najnovijim naraštajima studenata lingvistike susret s njegovom jedinstvenom intelektualnom pojavom kako bi i oni jednoga dana mogli reći: „I meni je predavao profesor László!“.

Bulcsú je László tijekom svojega vijeka postao živuća institucija i toliko je srastao s Filozofskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu i sa Zagrebačkim lingvističkim krugom da će nam biti vrlo teško ne osjetiti njegovu nazočnost srijedama poslije podne u sobama A119 ili A113, ili utorcima na večer u Društvu sveučilišnih nastavnika. László će nam svima nedostajati jer gubitak takvoga autoriteta na nekom znanstvenome polju u mnogome utječe na daljnji razvoj toga polja, a László je pokrивao više njih.

Bila mu laka hrvatska zemlja nad kojom je toliko mnogo dao materinskom hrvatskom.

*Marko Tadić*

## ONKRAJ I UKRAJ

*Stefan Rittgasser*

**S**uvremeni nam rječnici daju oskudne, pa i netočne podatke o riječima *onkraj* i *ukraj*, a gramatike, ako te riječi i navode, prikazuju ih kao rijetkost.

Rječnici nam nude natuknicu *onkraj* odrednicama *pril* (Šonje, 2000.), *adv* (Ladan, 2002.), *pril*. (Enciklopedijski rječnik, 2002.), *pril*. (Anić, 2003.; 2004.), kao vrstu riječi koja pripada prilozima. Leksikografski članak u Šonje priređen je na sljedeći način: „**onkraj** *pril* s druge strane, s one strane □ ~ *brave* u zatvoru“. Svaki od spomenutih rječnika ima samo jedan primjer: *onkraj brave*.

Prema definicijama koje rječnici daju o lingvističkim pojmovima *prilog* i *prijedlog*, riječ *onkraj* nije prilog, nego je prijedlog. U Šonje pod natuknicom *prijedlog* čitamo: „*ling* nepromjenjiva riječ koja iskazuje različite odnose među imenskim riječima; prepozicija“, a pod natuknicom *prilog*: „*ling* nesklonjiva vrsta riječi koja se dodaje drugim riječima kao oznaka radnje, kakvoće ili predmeta“.

Hrvatski jezični savjetnik (1999., str. 980.) bilježi *onkraj* kao prijedlog s genitivom upućujući ga na normativni status boljih jezičnih jedinica, odnosno na standardnojezično preporučljivije *pokraj* i *kraj*. Hrvatska gramatika (1995.) ne navodi riječ *onkraj*.

U Praktičnoj hrvatskoj gramatici D. Raguža (1997., str. 129.) prvi je put, koliko mi je poznato, *onkraj* potpunije opisan kao prijedlog s genitivom:

„Prijedlog *onkraj* znači položaj s druge strane, iza nečega, ali rijetko i stilski obilježeno, i to u primjeru: *onkraj brave* (tj. u zatvoru).“

Slično ga prikazuju J. Silić i I. Pranjković u Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta (2007., str. 211.):

„Prijedlog *onkraj*, danas također rijedak, označuje da se predmet nalazi s druge strane u odnosu prema predmetu označenu genitivom, npr. *Završio je onkraj brave, Napravio je vikendicu onkraj jezera, Već deset godina žive onkraj granice.*“

Najiscrpniji prikaz prijedloga *onkraj* i *ukraj* s mnogo potvrda iz starijega i novijeg doba nalazimo u nedavno izašloj knjizi I. Matas Ivanković Izražavanje prostora i vremena prijedlozima s genitivom u hrvatskom i ruskom jeziku (2014.).

Riječ *onkraj* dolazi isključivo uz imenske riječi, uz imenicu u genitivu – kao što je to i u primjeru *onkraj brave*. Prijedlog nije rijedak kako se misli, rabi se u različitim svezama riječi. Prijedlog *onkraj* veže uza se ponajviše, ali ne isključivo, imenice s prostornim značenjem. Široku uporabu prikazat ću odsječcima tekstova koje sam prikupio iz tiska:

onkraj autorova dosega	onkraj pameti
onkraj bilo kojega reda	onkraj potrebe da
onkraj čovjekova iskustva	onkraj pravne normativnosti
onkraj dnevne spoznaje	onkraj puta
onkraj dobra i zla	onkraj sivog horizonta vlastite povijesti patnje
onkraj dostižnoga	onkraj smrti
onkraj ekonomskih ugovora	onkraj svake isključivosti
onkraj građanske svakidašnjice	onkraj svih anatomskih normi
onkraj granice zakona	onkraj svih drugih položaja
onkraj groba	onkraj svih ljudskih mogućnosti
onkraj jezera	onkraj svijeta
onkraj konvencija	onkraj uobičajenoga
onkraj ljudske ograničenosti	onkraj vremena i prostora
onkraj mora	onkraj zakona
onkraj moralnih stega	onkraj zatvorske brave
onkraj neposredne jezične prakse	

Zanimljivo je vidjeti koje i kakve vrsti riječi još dolaze ispred prijedloga *onkraj*, prije svega koji su to glagolski i imenski kolokati.

Dok opći rječnici *onkraj brave* navode kao frazu (frazem) koja sintaktički ima ulogu priložne oznake, frazeolozi, autori frazeoloških rječnika uklapaju je s glagolima u složenije kanonske oblike:

biti onkraj brave; naći se onkraj brave; nalaziti se onkraj brave; smjestiti /koga/ onkraj brave; strpati /koga/ onkraj brave; završiti onkraj brave.

Navodim nekoliko potvrda iz vlastite građe:

„Balavce jedne, koji tu prosipaju hinjenu grubost igrajući se vojničina i heroja, a onda, kako bi i dolikovalo, strpati ih *onkraj brave*, na hlađenje.“ (Hrvatsko slovo, 1998.); „U jednom hipu skočio je Milivoje Mujo Kovačević, stavio mi lisice na ruke, i u tri skoka sam bio *onkraj brave*, u zatvoru pokraj crkve.“ (Hrvatsko slovo, 1998.).

Jasno je da će broj nefrazeoloških sveza u kojima dolaze glagoli ili imenice neposredno ispred prijedloga biti daleko veći. To se lako daje zaključiti iz prikazane tablice prijedloga *onkraj* i nekih primjera:

graditi/vikendicu/ onkraj jezera, živjeti onkraj granice, čežnja vodi /koga/ onkraj ovoga svijeta, osoba onkraj svih uvjetovanosti i interesa, glazba onkraj svijeta.

U širem, rečeničnom okružju:

„Implicira da je prišivanje imena racki slavonskomu dot. iliričkomu posljedica jezičnoga imperijalizma ljudi onkraj Dunava.“ (Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2010., god. 36., br. 2., str. 433.); „Uskrsnuće mrtvih i besmrtnost duše dva su potpuno različita načina izražavanja nade da postoji život onkraj smrti.“ (Glas Koncila, 2002.).

I. Matas Ivanković uočila je da *onkraj* dolazi i s drugim prijedlozima i navodi potvrde:

„Zabilježeni su i primjeri u kojima ispred *onkraj* dolazi prijedlog:

Osjećaj prepuštenosti sebi ne jenjava s vremenom, nego je upravo najtrajniji, a mnoge taj osjećaj otprati do **onkraj** zaslužene mirovine. Vjesnik online. 2000.

Ne, ne može bit daleko, jer od onoga rta s **onkraj** drage nismo ma ni pedeset put zaveslali. Eugen Kumičić. Začuđeni svatovi. 1883.“

Zapažanju I. Matas Ivanković možemo dodati skup s veznikom *onkraj i protiv te onkraj ili iznad*: onkraj i protiv temelja na kojima ..., onkraj ili iznad zbilje, te spoj *ovkraj i onkraj* koji nalazimo u djelu I. Matas Ivanković kao jedinu potvrdu za posve rijedak prijedlog *ovkraj*.

Zaključno se smije reći da je uz *onkraj* uvijek imenica u genitivu. Ne nalazimo ga ispred glagola kao pojačajnika radnje. Za *onkraj* je potrebna leksikografska korektura u rječnicima da bi u novim izdanjima svih rječnika rječnički članak *onkraj* bio priređen s gramatičkom odrednicom kao prijedlog i s više dobrih primjera.

U nizu istokorijenskih riječi *krajem, nakraj, onkraj, ovkraj, potkraj, ukraj*, gotovo najmanje nam je poznata *ukraj*. Riječ *ukraj* u nekim je rječnicima (Šonje, Ladan) prikazana pod dvjema vrstama riječi. Evo kako ju daje Šonje (2000.):

„**ukraj 1** pril ustranu: *maknuti se ~*; **ukraj 2** prij pokraj, kraj: *~ puta*“.

Ladan (2010.) ima:

„**ukraj 1** *adv* (u stranu, malo podalje); stani ukraj da te ne pogazi vlak; **ukraj 2** *cn* (sic!) → kraj 2 (I) → pokraj“. U popisu kratica *cn* objašnjena je kao vrsta riječi (coniunctio – veznik).

Očito se radi o previdu. Enciklopedijski rječnik (2002.) gramatičke odrednice bilježi jednu uz drugu:

„**ukraj** (čega 0) *prij. pril.* na krajnjem dijelu čega, ondje gdje ne smeta i gdje se sklanja [stavi to ~ sobe; umjesto da ljudi kažu što misle, oni stražnjicom ~], ondje gdje to nije na putu, sa strane, po strani [skloni to ~] □U-+ v. kraj“.

Iste odrednice ima Anić (2003., 2004.). Anić (1998.) *ukraj* navodi samo kao prijedlog:

„**ukraj** (0, čega) *prij.* u kutu, po strani (gdje ne smeta) [skloni to ~] □ leđa ~ *deprec. peyor.* za onoga tko se ni u što ne miješa, tko ne izriče javno svoja mišljenja“.

U Hrvatskom jezičnom savjetniku (1999., str. 1504.) nalazimo *ukraj* s dva naglasaka, kratkouzlaznim i kratkosilaznim sa sljedećim podacima:

„**ùkraj** i **ükraj** *pril.* Stani ukraj; *prijed.* s G: Stajao je ukraj vode; v. prijedlozi (179), ali Idem u kraj gdje sija sunce; v. priloz i prijedložni izrazi (68)“.

Usporedimo li gornje rječničke članke jedne s drugima, vidimo da se razlikuju u natuknicama, u oznakama i da su siromašni leksikografskim podacima.

Čestoća uporabe prijedloga *ukraj* toliko je mala da ga vjerojatno stoga neke gramatike zanemaruju (Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta). Spominje se u Hrvatskoj gramatici (str. 280.) kao prijedlog, ali bez primjera. Jedino Praktična hrvatska gramatika D. Raguža daje objašnjenje i primjer:

„Prijedlog *ukraj* znači položaj u samom kraju, sa strane: ‘Ležao je ukraj puta/ceste’ (str. 134.)“.

Vrijedno je reći i pokazati da riječ *ukraj* nije zamrla. Iako rijetka, nalazimo ju u tisku i u literaturi kao prijedlog i kao prilog. Potvrda za prijedlog *ukraj* nalazimo relativno mnogo s imenskim riječima u genitivu: ukraj brda, ukraj ceste, ukraj crkvenih vrata, ukraj groblja, ukraj ljestava našega broda, ukraj mora, ukraj puta, ukraj obale, ukraj oltara, ukraj rijeke, ukraj stola, ukraj šume, ukraj vode, ukraj zlata.

Navodim nekoliko potvrda s *ukraj* u širem okružju:

„Crkva sv. Roka u Postrani sagrađena je ukraj Pijace, [...]“ (Glas Koncila, 2002.); „odakle se pruža pogled na Lastovski kanal, sv. Filipa i Jakova (1515) ukraj polja Dubrava“ (Glas Koncila, 2002.); „misto ukraj mora“ (Vjesnik, 1998.); „Ukraj Save bagrem drvo raste“ (Google).

Pisci starijega razdoblja *ukraj* često rabe. Nasvest ću nekoliko potvrda iz korpusa koji se nalazi na mrežnoj adresi: riznica.ihj.hr: „A pas žalosno zatuli, izbijelivši

zube, te se odvuče ukraj ceste,“ (A. Kovačić); „Ukraj groblja naložili vatru – “ (N. Tordinac); „i sjedne ukraj puta: “ (V. Novak).

Nova je, za leksikografe i leksikografska djela, sveza riječi *stati ukraj* (*u kraj*) /čemu, komu/, kao u primjeru: *stati ukraj korupciji*. Potvrde nalazimo na bosansko-hercegovačkim mrežnim stranicama. Tražilicom Google mogu se naći:

„Lopovluku ćemo stati ukraj!“; „Policija stala ukraj bušitelju guma na automobilima.“; „Uvjeravam vas da ćemo im stati ukraj“: „Stanimo u kraj kladionica [...]“.

Gornju ustaljenu svezu riječi moglo bi se uvrstiti u frazeme. U Šonje (2000.) pod natuknicom **stati** nalazimo bolju sinonimnu svezu riječi *stati komu ili čemu na kraj* u značenju zaustaviti, spriječiti što.

Za prilog *ukraj* nalazimo malo potvrda. Najuvjerljivija je koju navodi I. Matas Ivanković:

„I otvori ona širom ljesu, stade ukraj i stade mamiti... Ivana Brlić Mažuranić, Priče iz davnine. 1916“; a potvrđuju ih i mrežne stranice riznica.ihjj.hr: „sjedne ukraj pa sluša; ali nježna polovica tisnu ga ukraj i silnim koracima stade mjeriti puteljak pred sobom“.

Dok nam gornje potvrde, primjer iz Ladana „stani ukraj da te ne pogazi vlak“ te onaj iz Hrvatskoga jezičnog savjetnika „Stani ukraj“, jasno govore da je riječ o prilogu, neke potvrde dopuštaju da se zapitamo nije li riječ o trećoj vrsti riječi – o uzviku.

„O, ukraj s dogmom [...]“ (Vjesnik, 2002.); „Ukraj, krvniče! - zaškrinu mladić zubima, i otvori brzo vrata“ (A. Šenoa); „- Ukraj!- viknu stara - gdje je?“ (A. Šenoa).

Uzvik *ukraj* išao bi u red s uzvikom *dolje*, usporedi Šonje (2000.). Raspravljati o tomu potrebno je tim više što se u nekim krajevima moglo čuti (s kratkosilaznim akcentom): „Ukraj, ukraj!“ kad se rastjeravalo dvorišnu živad, da ne ključne, ne pojede nešto ili kad se željelo napraviti slobodan prolaz.

Kako vidimo *ukraj* je neizostavni dio leksičkoga fonda. Daljnja će istraživanja pokazati treba li *ukraj* uvesti i leksikografski obraditi pod dodatnom natuknicom s gramatičkom odrednicom *uzv.* (uzvik).

#### Literatura

- Anić, Vladimir, Rječnik hrvatskoga jezika, Novi Liber, Zagreb, 1998., 2003.  
Anić, Vladimir, Veliki rječnik hrvatskoga jezika, Novi Liber, Zagreb, 2004.  
Barić, Eugenija i dr., Hrvatska gramatika, Školska knjiga, Zagreb, 1995.  
Hrvatski enciklopedijski rječnik, (gl. ur. Lj. Jojić; R. Matasović), Novi Liber, Zagreb, 2002.  
Hrvatski jezični savjetnik, (u redakciji izvršnog uredništva L. Hudeček, M. Mihaljević, L. Vukojevića), Pergamena – Školske novine, Zagreb, 1999.  
Matas Ivanković, Ivana, Izražavanje prostora i vremena prijedlozima s genitivom u hrvatskom i ruskom jeziku, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2014.  
Matasović, Ranko (gl. urednik), Hrvatski enciklopedijski rječnik, Novi Liber, Zagreb, 2002.

Osmojezični enciklopedijski rječnik (ur. T. Ladan), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1987. – 2010.

Raguž, Dragutin, Praktična hrvatska gramatika, Medicinska naklada, Zagreb, 1997.

Silić, Josip, Ivo Pranjković, Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta, Školska knjiga, Zagreb, 2007.

Šonje, Jure (gl. urednik), Rječnik hrvatskoga jezika, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb, 2000.

#### Sažetak

Stefan Rittgasser, Walldorf

UDK 81'366'367, pregledni rad

primljen 12. veljače 2015., prihvaćen za tisak 2. rujna 2015.

#### Onkraj i ukraj

Der Autor analysiert die Wörter *onkraj* i *ukraj* und zeigt, dass sie dem aktiven Wortschatz der kroatischen Sprache angehören.

## JOŠ O PREDIKATNOM PROŠIRKU

### *Marija Znika*

**N**akon studije Mirka Petija Predikatni proširak, Sintakse Radoslava Katičića, odjeljka Sintaksa u Hrvatskoj gramatici, posebice u njezinim izdanjima od 1997., te Silić-Pranjkovićeve Gramatike i niza prikaza činilo se da je sve bilo rečeno što bi o toj sintaktičkoj kategoriji trebalo znati. No pokatkad ipak ima problema jer, čini se, da sve bitno ipak nije rečeno ili nije rečeno na istome mjestu, a i opis vrsta predikatnoga proširka u navedenim se radovima razlikuje pa i to korisnike gramatičkih priručnika, pokazalo se, može zbunjivati.

No krenimo redom. Iz navedene literature razvidno je da je predikatni proširak definiran kao sintaktička kategorija, a noviji je i naziv za tu sintaktičku kategoriju. Pregled nazivlja za nju i načine njezine odredbe donosi M. Peti u spomenutoj knjizi Predikatni proširak (1979.). Za razliku od starijih opisa onoga što se danas naziva predikatnim proširkom koji su ga određivali iz više no jednog odnosa u rečenici, u novijim se opisima ta sintaktička kategorija određuje samo i jedino iz jednog odnosa, i to onoga prema predikatu s kojim čini supredikat nakon što se prethodno lišio svojih predikatnih kategorija. Da je neki predikat zadržao svoje predikatne kategorije, ne bi mogao biti predikatni proširak, nego bismo imali dva predikata i dvije rečenice, a ne jednu rečenicu s predikatnim proširkom. To što neki oblici predikatnoga proširka